

П'ятим напрямом бачиться вдосконалення процесуальних форм відправлення правосуддя, враховуючи різні категорії спорів, доказів, що можуть бути використані, розширення можливостей застосування технічних засобів, комунікації між судами, між судами і учасниками процесу, реального запровадження обов'язковості правових позицій Верховного Суду України.

Наступним, шостим, напрямом має стати удосконалення виконавчого провадження і примусового виконання судових рішень. Невиконання судових рішень сприяє не тільки невдоволенню суспільства діяльністю судової системи, але й викликає справедливе обурення усією державною владою та утверджує правовий нігілізм. Якщо владу визнає суспільство, то й накази такої влади буде легко виконувати¹. Виконання судових рішень – підсумковий етап у процесі реалізації захисту цивільних прав. Прецедентна практика Європейського суду з прав людини, юрисдикцію якого щодо тлумачення і застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і протоколів до неї визнано Україною як учасницею цієї Конвенції, вказує на те, що в розумний строк розгляду справи включається період від надходження до суду заяви до закінчення виконання рішення суду.

Сьомий напрям – це запровадження альтернативних методів вирішення спорів. У цьому зв'язку, потрібно згадати інститути медіації та мирових суддів, та, у цьому ж зв'язку зміни до Основного Закону України, які так широко обговорюються останнім часом.

І, нарешті, восьмий напрям. Вдосконалення нотаріату і нотаріальної діяльності.

Тут ми повністю погоджуємося з тими вченими, котрі вважають, що доступність та ефективність судового захисту в Україні потрібно підвищувати саме за рахунок розширення компетенції і вдосконалення системи позасудових органів приватно/правової юрисдикції. З метою оптимізації навантаження на суди розгляд великої кількості фактично безспірних вимог доцільно передати під первинну юрисдикцію нотаріату зі збереженням подальшого судового контролю².

¹ Дністрянський С. Чоловік і його потреби в правній системі. – Львів, 1900. – С. 48.

² Романюк Я. М., Бейцун І. В. Актуальні питання реформування цивільного процесуального законодавства України/Право України. – 2012. – №8. – С. 288-305

На завершення згадаймо такі слова академіка С. С. Дністрянського : «Суспільний порядок повинен визначити права та обов'язки кожного для досягнення загальної мети, задля якої вони і об'єдналися.»¹

Катерина Олещук,
асистент кафедри соціології та соціальної роботи
Інституту соціальних наук
Східноєвропейського національного університету
ім Лесі Українки

СОЦІОЛОГІЧНА ЦІННІСТЬ ДЕРЖАВНО-ПРАВОВОЇ КОНЦЕПЦІЇ СТАНІСЛАВА ДНІСТРЯНСЬКОГО

Цінність наукої спадщини Станіслава Дністрянського безсумнівно велика. Це засвідчує глибина розуміння вченим соціально правових питань. Серед широкого кола наукових розробок академіка, які сягали юридичної науки, політології, статистики хотілося б виокремити його соціологічний підхід до розуміння системоутворюючих основ правової науки.

Говорячи про соціологічне підґрунття наукових доробків С. Дністрянського, варто почати наш розгляд з елементарних соціальних утворень. Він розглядає поняття соціальний зв'язок як об'єднання людей. Науковець розрізняє соціальні зв'язки різних ступенів в залежності від рівня складності їх організаційної структури. Розпочинаючи від нижчих – родини, роду і доходячи до найвищого – народу та держави. Розглядаючи народ та державу як форми соціальних утворень С. Дністрянський зосереджує свою головну дослідницьку увагу на особливості виникнення та утвердження народу як соці-

¹ Дністрянський С. Загальна наука права і політики. – Прага, 1923. – С. 2.

ально-громадянської спільноти, право як регулюючий механізм соціального життя спільноти та державу як організаційну структуру останньої.

Соціальну структуру суспільства мислитель розділяє на два типи соціальних зв'язків. Один – органічні зв'язки (рід, родина, племя, народ, держава), які природно утворюються шляхом об'єднання та протягом існування ускладнюють свою організацію. Інший – організаційні, штучно створені об'єднання, до яких відносяться церква, стани, класи, партії, товариства і стоваришення.

Стрижень суспільної організації вчений пояснює через соціальні основи права. Серед них визначає звичай, авторитет членів спільноти і волю членів спільноти. При цьому право розуміє як морально-етичний мінімум, тобто ту частину норм, які регулюють найважливіші сфери життя громадян. Всі інші (норми) залишаються у сфері морального регулювання. Слід зазначити, що право у С. Дністрянського розглядається через його соціальні форми, що здійснюються в суспільстві. Досліджуючи шляхи, якими право регулює суспільні відносини, науковець відводить значну увагу звичаєвому праву, яке є природним відтворенням порядку в конкретних спільнотах. І лише ті правила які стосуються найважливіших питань взаємовідносин у спільнотах переходять у офіційну форму – закони. Зазначимо, що саме в такому порядку має формуватись законодавча база, беручи основи з самого життя громадян, а не навпаки. Правова наука має історично досліджувати прояви права та давати наукове обґрунтування основ права. А судова практика є безпосереднім здійсненням права в спільнотах.

Продовжуючи з'ясовувати соціологічну цінність наукових досліджень академіка С. Дністрянського не можемо оминати таких важливих для соціологічної науки понять як народ (нація) та держава. Зауважимо, що питання виникнення, формування та встановлення співвідношення між останніми займають одне з центральних місць у науковій спадщині дослідника.

Народ (нація) як соціальна спільність є не механічним утворенням, тобто простим об'єднанням громадян. Цікавим і вельми глибоким є пояснення нації як творчої ідеї, в якій беруть участь

ті, хто свідомо до неї належить¹. А й справді, розбираючись у генезі національної ідеї можна помітити, що вона з'являється лише з повною ідентифікацією та глибоким усвідомленням себе як представника тієї чи іншої соціальної спільноти. У своїх працях С. Дністрянський відзначає як особливий момент у творенні нації процес самовизначення народів, в якому кожен має зрозуміти своє місце і значення в цій спільноті. І лише при такому рівні усвідомлення себе з'являється національна ідея, як спонука, натхнення, об'єднуючий елемент для всього народу. Тоді і постає нація. Означивши спосіб творення цієї соціальної спільноти науковець виділяє такі її чинники: географічний клімат, етнографічні, екологічні, мовні, технічні, моральні та релігійні. З іншої сторони, життєвий шлях, спосіб самовизначення, характер історичних подій, енергія та спільні змагання за майбутнє формують образ, обличчя, «фізіогномію» кожного народу. Очевидно останнє виражає менталітет, який, на думку вченого складається з спільної свідомості, душі народу, тобто волі жити національно. Таким чином, через вияв цієї волі поодиноких членів та соціальних спільнот загалом, творяться суспільні цінності. Вони визначають, що є необхідне, що важливе, а що бажане. Тут С. Дністрянський відзначає особливу природу соціальних цінностей, які на його думку не міряються звичайним способом додавання. Цінності визначають себе самі, зазначає вчений. Головним орієнтиром в цьому буде ідея організації, співвідношення соціальних зв'язків між собою та загальна справедливність. Суспільні цінності в народі формують представники різних професій, інтелектуальних об'єднань, які відображають народну енергію та волю².

Держава у поглядах С. Дністрянського завжди розглядається у співвідношенні з народом. Це можна позначити у таких моментах. Перш за все народ та держава виступають почерговими в ланцюжку органічних соціальних зв'язків, де держава є вищим етапом (мірою) розвитку народу як форми організації життя громадян, що проживають на певній території. Основна мета

¹ Стецюк П. Станіслав Дністрянський як конституціоналіст / П. Стецюк. – Львів, 1999. – Додатки. – С. 225.

² Там само. – С. 227.

державного устрою, на думку вченого, має бути упорядкування суспільного життя¹. Також держава повинна служити всьому народу, піклуватися про його культуру та загальне благо². Народ без державної організації розуміється науковцем як щось не завершене, не цілісне, як таке, що не досягнуло повного розвитку та розкриття своєї суті і призначення.

В з'ясуванні того як співіснують народ та держава, на нашу думку варто виділити такі основні орієнтири. Перше, на яких засадах та у якій формі здійснюється влада в державі? Друге, яким чином регулюються відносини в державі?

Відповідаючи на перше питання слід виділити свободу та рівність, як основоположні цінності у здійсненні влади державою. Кожна людина є вільна від природи, пише С. Дністрянський. Свобода – це природне право людини робити все те, що не зашкодить іншому і не може бути обмежене для будь-кого, проте її межі регламентує закон, який піклується про те, щоб не порушувалися права інших та, в свою чергу, є виявом загальної волі³. Таким чином, будь-яка політична організація в основі має забезпечити основні права і свободи своїх членів. Поняття рівності вчений також виводить з природних засад людини. Адже люди народжуються вільні та рівні. Суспільні різниці можуть бути використані лише для спільного добра. Соціальне в цьому випадку виступає як надбудова, що служить організуючою субстанцією серед людей. Рівність громадян гарантується законом, зокрема конституцією.

Питання яким чином регулюються відносини в державі передбачає розкриття суті права та форми державного устрою. Оскільки на першому понятті ми зупинялися вище (як постає закон, соціальні основи права та соціальні форми права, де основний наш акцент робиться на соціальній складовій (підґрунті), яке заклав у розуміння права С. Дністрянський), то зосередимо наш дослідницький інтерес на другому. Держава є наслідком розвитку соціальної спільноти, основою устрою якої є право.

¹ Стецюк П. Станіслав Дністрянський як конституціоналіст / П. Стецюк. – Львів, 1999. –. Додатки. – С. 192.

² Там само. – С. 195.

³ Там само. – С. 161, 191-192.

Форма державного правління, його зміст визначається протягом історії, зазначав С. Дністрянський. Застосовуючи історичний та соціологічний методи до аналізу українського народу дослідник визначає найкращою для України демократію.

У визначенні суспільних орієнтирів демократії науковець цитує тодішнього президента Чехословацької Республіки Масарика: «Демократія є політичною організацією суспільності на етичній, гуманітарній основі»¹. Знаковим є визначення демократії як дискусії, де люди керуються обґрунтованими аргументами. Підтримуючи погляди французького вченого першої чверті ХХ ст. Рене Юберта, С. Дністрянський підкреслює, що сила авторитету в цій формі державного правління, на відмінну від інших, заснована на консенсусі та розумі, а не на вірі та страху. Тому влада народу тут розуміється у формі народного авторитету. Останнє поняття передбачає право висловлювати власну волю та її цінність в рамках держави»².

Особливе місце в демократії відводиться науці, яка відповідає за організацію поступу у всіх формах людської діяльності. Головна мета держави – це адміністрування, організація громадянського життя. Висуваючи на перший план соціально-гуманістичну основу згаданої системи правління С. Дністрянський наголошує, що держава не може здійснювати панування над людиною, оскільки це порушує та обмежує природні права людини, які вона має не залежно від соціального стану. Межі держави повинні співпадати з обсягом народу, оскільки якраз народ є тією діючою силою, яка за своїм природним розвитком оформлює власні відносини в державу, як вищу форму соціальної організації. Тому явище панування просто протирічить самій логіці еволюції соціальної спільноти за С. Дністрянським.

Підсумовуючи наш огляд, визначимо основні моменти державно-правової концепції вченого які відзначають соціологічну цінність. В роботах академіка С. Дністрянського викладено та обґрунтовано спосіб творення соціальних спільнот, соціальну структуру спільноти, яка описана соціологічними поняттями

¹ Там само. – С. 219.

² Там само. – С. 225.

«соціальний зв'язок», «соціальна спільність», «соціальний інститут» (право визначається ним як соціальний інститут, оскільки регулює життя в суспільстві). Розглянуті базові положення організації та співвідношення соціальних спільнот, які ґрунтуються на принципах історизму, гуманізму та соціологізму.

Окрім цього, аналізуючи доробки науковця, можемо зауважити, що це вчений, який не просто аналізує та розуміє, а відчуває (у повному обсязі цього слова) що і як має бути в суспільній організації, не створюючи далеких абстрактних наукових конструкцій, а послуговуючись самою природою людини, її психологічним, соціальним та правовим виміром.

ВИБРАНІ ПРАЦІ СТАНІСЛАВА ДНІСТРЯНСЬКОГО

КОНСТИТУЦІЯ ЗАХІДНО-УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ¹



I. Держава та право **Правова держава**

§1. Західно-Українська Народна Республіка єсть самостійна правова держава.

Територію держави складають етнографічно пов'язані українські області колишньої Австро-Угорської монархії.

Кордони визначає мирний договір.

§2. Держава ґрунтується на праві. Правний лад в державі ґрунтується на людях і народах.

1. Права людини і громадянина

§3. Кожна людина має основні громадянські права, які їй гарантовані державою.

Для набуття політичних прав необхідне громадянство.

§4. Західноукраїнське громадянство ґрунтується на постійному проживанні.

Західноукраїнське громадянство набувається частково із попереднього австрійського чи угорського громадянства (§1 абз. 2), частково в силу народження, шлюбу чи надання громадянства державою.

¹ Текст конституційного проекту до публікації підготовлений О. О. Малишевим та Є. В. Ромінським. Текст подається в перекладі з німецькомовного оригіналу, що зроблений В. І. Вознім та вміщений як додаток до його дисертаційного дослідження «Державно-правові погляди академіка С. С. Дністрянського» (К., 1999) з рядом редакційних виправлень здійснених О. О. Малишевим.